

ЧЕГІ Т.Т.

кандидат психологічних наук, доцент, Ужгородський інститут культури і мистецтв, м. Ужгород

СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ СЛУЖБОВО -ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КУРСАНТІВ ВИЩОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ

У статті представлені результати дослідження особливостей освітньої діяльності курсантів та взаємозв'язок цих особливостей з рівнем адаптації у освітньому середовищі вищого навчального закладу освіти МВС України. Визначено основні види адаптації, які впливають на формування майбутнього фахівця: соціально-психологічну, психофізіологічну, професійну, педагогічну; часткову, достатню, повну; побутову, дидактичну, службово-функціональну, громадську. Встановлено, що адаптація є одним з чинників актуалізації резервних можливостей особистості та її готовності до виконання функціональних обов'язків, розвитку самовираження та самореалізації діяльності в змінних соціальних умовах.

Ключові слова: *службово-освітня діяльність, курсанти ВНЗ МВС України, адаптація.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Підготовка кваліфікованих кадрів для органів внутрішніх справ у сучасних умовах набувають особливого значення. Система відомчої освіти крім проблем, спільних для всіх вузів, стикається з труднощами, зумовленими її специфікою.

Курсанти з перших днів навчання у вузі не просто отримують знання, а починають вирішувати реальні освітні та службові завдання. Фактично кожен навчається відразу включатися в функціонування колективу, нести особисту відповідальність за якість навчання, свою поведінку, дисципліну, за рішення поставлених перед ним освітньо-професійних завдань. Натомість до нині існують об'єктивні протиріччя між педагогічними і службовими вимогами, що пред'являють до курсантів з моменту їх вступу до вузу і відсутністю у них навиків такого виду діяльності, що призводить до зниження якості їхньої підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Забезпечення ефективної підготовки майбутніх фахівців органів внутрішніх справ та прискорення процесу їх професійного становлення розглядається як одна із ключових ланок процесу удосконалення правоохоронної сфери, зумовлена забезпечити зростання ролі правопорядку та боротьбу зі злочинністю, що є неодмінною умовою подальшого прогресивного розвитку українського суспільства (Л. Балабанова, О.

Іванова, В. Конопльов, С.Легуша, І. Марчук, В. Медведєв, О. Тімченко, Г. Яворська, С. Яровий й ін.). На їхню думку складність навчання у вищому навчальному закладі МВС полягає в одночасній взаємодії на курсантів різних видів адаптації, як криє в собі як суб'єктивні так і об'єктивні чинники.

Мета статті – розкрити сутність і специфіку організації службово-освітньої діяльності курсантів вищого закладу освіти МВС України.

Методи та методики. Для реалізації мети застосовувався теоретичний аналіз наукових праць з проблеми дослідження та методи емпіричних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Професійна діяльність правоохоронців відноситься до видів діяльності, які здійснюються в особливих умовах. Для таких умов характерні дефіцит часу, великий обсяг інформації, яку необхідно переробляти, висока соціальна та моральна “ціна” помилки, висока динамічність ситуацій та варіабельність інформаційного потоку. Виражена специфіка та особливі умови, у яких правоохоронці здійснюють свою фахову діяльність, високі вимоги до них, зумовлюють необхідність постійного удосконалення професійної підготовки курсантів ВНЗ МВС.

Зміст психологічного супроводу навчально-службової діяльності курсантів ВНЗ МВС має засновуватись на врахуванні особливостей цієї діяльності, яка відрізняється вираженими специфічними рисами та досить жорсткою регламентацією.

Результати досліджень українських науковців свідчать, що характер та зміст процесу соціально-психологічної адаптації курсантів таких ВНЗ визначається двома групами функціонально-критичних умов.

Перша група цих умов характеризує сучасну соціальну суперечливість процесу підготовки кадрів. Характерним для значної частини курсантської молоді є песимістичне сприйняття життя, пасивна громадська позиція, відсутність ідеалів, погіршення соціального самопочуття та соціальної поведінки. У молодих людей формування кризової свідомості у найбільшій мірі спричиняють такі чинники як деформація соціальних та моральних відносин, соціально-економічна криза, несприятлива соціокультурна обстановка.

До другої групи таких умов входять ті, що зумовлюють особливості адаптаційного процесу, які пов'язані зі «входженням» абітурієнтів в соціальну роль курсантів вищого закладу освіти закритого типу. Вони визначаються:

- закритою соціальною організацією ВНЗ МВС, жорсткою регламентацією життєдіяльності, субординаційною побудовою відносин;

- високим, у порівнянні зі школою, навчальним навантаженням;

- психофізіологічними й соціально-психологічними

особливостями юнацького віку.

Особливості організації освітнього процесу у ВНЗ МВС України зумовлені як метою, так змістом і характером діяльності курсантів та командно-викладацького складу:

- вищі навчальні заклади системи МВС – це навчальні заклади цілодобового регламентованого воєнізованого режиму; ті, хто вступив на навчання до такого закладу, займають соціальну позицію «курсант», їм присвоюється спеціальне звання «рядовий міліції»;

- специфічними є умови проживання курсантів: вони проживають в казармах та мають дотримуватись вимог, що передбачені статутом внутрішньої служби ЗС України і Правил внутрішнього розпорядку; умови навчання і служби для курсантів I курсу є особливо жорсткими;

- у вищих навчальних закладах МВС переважає чоловічий колектив, для якого дуже помітними є психологічні особливості, характерні саме для юнаків-курсантів: допитливість, гострота сприйняття, вразливість, схильність до романтики, внутрішнє бажання утвердити себе в колективі, прагнення до спілкування, колективної діяльності.

Професійна підготовка співробітників органів внутрішніх справ базується на двох основних комплексах: загальній професійній підготовці і спеціальній (службово-бойовій) підготовці до діяльності в нетипових ситуаціях. Загальна професійна підготовка виступає фундаментом спеціальної і передує їй. Спеціальна професійна підготовка курсантів являє собою комплексний педагогічний процес, спрямований на розвиток і вдосконалення в них якостей пам'яті, уваги, оперативного мислення, швидкості реакцій, здатності працювати в жорстких інтервалах часу, формування усталеності організму до несприятливих факторів нетипових оперативно-службових ситуацій, здійснення обробки інформації, приймання і реалізацію рішень [3].

Основними суб'єктивними чинниками, які зумовлюють труднощі адаптації курсантів до навчально-службової діяльності, можна вважати такі:

- негативні переживання, пов'язані з виходом вчорашніх школярів зі шкільного колективу;

- недостатня психологічна готовність юнаків до вступу в курсантський колектив і до самостійної навчальної діяльності у ВНЗ;

- слабка культура психологічної саморегуляції поведінки, спілкування і діяльності у військово-навчальному середовищі;

- пошук оптимального режиму служби й відпочинку; навчальна діяльність в нових незвичних для функціонування організму умовах;

- налагодження режиму служби, навчальної діяльності і відпочинку в системі виконання розпорядку дня ВНЗ;

- складність пристосування до специфічних умов функціонування курсантського колективу, вимог несення служби у добовому наряді та

у варті;

- відсутність досвіду у відстоюванні власного «Я», намагання формувати оптимальні стереотипи поведінки у військово-навчальному середовищі;

- відсутність культури організації самостійної роботи з навчальною літературою, не сформованість системи навичок і вмій цілеспрямованої самостійної організації своєї навчальної діяльності у ВНЗ;

- невміння конспектувати, працювати з першоджерелами, словниками, каталогами, покажчиками тощо [1;3;5;].

Комплекс об'єктивних чинників зумовлює існуюча система формальних стосунків, особливо на перших курсах, що характеризується жорсткою регламентацією та субординацією, і обмежує вибір курсантами форм поведінки згідно з їх індивідуальними особливостями. Курсанти, при цьому, розглядаються як об'єкт виховання, як виконавці статутних вимог, волі командирів, викладачів. Такий підхід неодмінно викликає внутрішній опір особистості курсанта, ускладнює процес його адаптації [2].

Значно збільшує загальне навантаження курсанта, обмежує час сприйняття і засвоєння ним складної навчальної інформації та жорстко регламентує життєдіяльність у цілому здійснення курсантами навчальної діяльності на тлі військово-професійної адаптації. Наприклад, для порівняння, у цивільних ВНЗ навчання не спричиняє у студентів такого вираженого ламання колишнього життєвого стереотипу. Названі чинники закономірно призводять до виникнення в процесі навчально-службової діяльності курсантів певної нервово-психічної напруги, що можна вважати цілком природним явищем. До критичного ж збільшення такої напруги у курсантів, аж до виникнення виражених дезадаптаційних явищ, часто призводить невідповідність обраної професії індивідуальним психологічним особливостям, відсутність адекватних уявлень про її особливості та вимоги, вибір професії випадковим чином чи внаслідок зовнішнього тиску (наприклад, з боку батьків).

Особливої уваги заслуговують результати сучасних експериментальних досліджень щодо особливостей адаптації курсантів до умов навчально-службової діяльності ВНЗ МВС (П. Аксьонова, Є. Земцова, Н.Івашко й ін).

П. Аксьонова [1] розглядає зміст поняття «адаптація курсантів до навчально-виховного процесу ВНЗ» як встановлення активного і гармонійної взаємодії особистості (курсант) із середовищем адаптації за допомогою формування її когнітивного, афективного, мотиваційного, діяльнісного й поведінкового компонентів, а також адаптивності як інтегруючої властивості адаптації. Конкретизуючи поняття «адаптивність особистості курсантів вузів», учена розуміє його як інтегруюча властивість адаптації до вузівського навчання, що

відображає явні та латентні можливості індивіда виробляти адекватні умовам способи поведінки і актуалізувати здатність швидко реагувати на зміни освітнього процесу вузу при збереженні внутрішньої рівноваги.

І визначають таку її видову характеристику: 1) *соціально-психологічну* (характеризує процес засвоєння індивідом основних норм, зразків, цінностей середовища нової доби, що відображає зміну соціальної ролі, коло спілкування, коригування потреб і цінностей, формування світоглядних і соціальних установок, розвиток самосвідомості і уточнення самооцінки, ускладнення регуляції поведінки, прагнення до самоствердження в навчальному колективі), 2) *психофізіологічну* (відображає перебудову мислення і мови, зростання функцій уваги, пам'яті, випробування і тренування волі, зростання емоційної напруги, реалізацію здібностей), 3) *професійну* (має на увазі входження людини в професійне середовище і засвоєння її норм і цінностей), 4) *педагогічну* (пов'язану з особливостями пристосування курсантів до нової системи навчання, до необхідності засвоєння більшого обсягу знань; передбачає пошук нових форм і методів роботи, за допомогою яких викладачі могли б прискорити процес адаптації).

Побутову, дидактичну, службово-функціональну та громадську пропонують П. Аксенова, О.Іванова [1;3]. Для кожного із цих різновидів існують три послідовних рівня розвитку адаптації:

- часткової адаптованості;
- достатньої адаптованості;
- повної адаптованості.

Опрацювання нових стереотипів поведінки в адаптації до побутових умов ВНЗ МВС диференціюється в залежності від попереднього статусу курсанта – школяр, військовослужбовець чи працівник МВС.

Завершення *побутової адаптації* відбувається наприкінці першого півріччя навчання. *Дидактична адаптація* має найбільш інтенсивний перебіг протягом перших 2-х місяців навчання, досягає рівня часткової адаптованості наприкінці першого семестру і остаточно завершується (у 95% курсантів) до кінця четвертого семестру навчання. Найбільші для курсантів складності виникають в період досягнення рівня часткової дидактичної адаптації. Основними показниками дидактичної адаптованості є поява впевненості щодо вибору професії, пізнавальна впевненість, оволодіння навичками самоосвіти та зникнення негативної емоційної напруженості.

Службово-функціональна адаптація також диференціюється в залежності від попереднього статусу курсантів. Зокрема, повна адаптація колишніх військовослужбовців та працівників ОВС завершується наприкінці 2-місячного терміну навчання і стосується, головним чином, перебудови стереотипів інформаційно-пізнавальної

діяльності. Адаптація колишніх школярів відбувається, перш за все, за рахунок зниження в них нервово-психічного напруження при виконанні службових обов'язків та кількості дисциплінарних порушень. А певні позитивні адаптаційні зміни спостерігаються лише наприкінці першого семестру навчання і визначають лише часткову службову адаптацію. Повна адаптованість в них до службової діяльності здійснюється наприкінці другого півріччя навчання. Інформативних показників цього є нормалізація офіційних взаємин з молодшими командирами та командирами-офіцерами.

Громадська адаптація полягає в засвоєнні курсантами системи офіційних та неофіційних взаємин, формуванні в них активної життєвої позиції щодо навчальних закладів, первинних колективів та майбутньої професії. Так, сформованість у курсантів товариськості та позитивної корпоративності можна спостерігати вже наприкінці першого семестру, що є досить надійним показником громадської адаптованості.

Доповненням до вищенаведеного є трьохетапна основні модель адаптації курсантів Г.Х. Яворської [6].

I етап, збігається з навчанням курсантів на I курсі. Мета етапу полягає у розвитку майбутніх офіцерів міліції як суб'єктів професійного самовизначення. Досягнення такої мети забезпечується адаптацією курсантів до умов життя в навчальному закладі закритого типу; їх адаптацією до умов і вимог колективної і індивідуальної навчальної діяльності у вищій школі МВС; усвідомленням і прийняттям ними норм поведінки та діяльності у статусі курсанта.

II етап збігається з навчанням на II та III курсах. Мета етапу полягає у поступовій і послідовній самоідентифікації курсантів як суб'єктів професійної правоохоронної діяльності. На даному етапі основна увага приділяється оволодінню курсантами нормами і вимогами професійної правоохоронної діяльності; усвідомленню своїх можливостей і недоліків стосовно обраної професії, осмисленню і створенню програми особистісного зростання.

III етап відповідає навчанням на IV курсі і забезпечує самоактуалізацію курсанта як суб'єкта та особистості в професійній діяльності. На цьому етапі курсанти набувають під час стажування практичного досвіду професійної діяльності працівника ОВС, вчать оцінювати результати власної професійної діяльності та інших працівників міліції; ними здійснюється зіставлення вимог професії з рівнем власної підготовленості до їх виконання та з подальшою корекцією програми особистісного і професійного вдосконалення [6].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок з цього напрямку. Таким чином, в рамках даної статті можна зробити висновок, що специфіка організації службово-освітньої діяльності курсантів вищого закладу освіти МВС України полягає в адаптації студентів професійно значущих якостей

особистості, обумовлених сукупністю взаємин і взаємодією викладачів і курсантів, що сприяють їх фаховому самовираженню і самореалізації в змінних соціальних умовах. Перспективами подальших розвідок вбачаємо у вивченні динаміки прояву адаптативних механізмів для успішного просування в службово-освітній діяльності курсантів.

Список використаної літератури:

1. Аксенова П. Ю. Психолого-педагогическая модель формирования адаптации курсантов к учебно-воспитательному процессу. Рязань, 2011. – 254 с.
2. Бойко-Бузиль Ю. Ю. Психологічний супровід професійної діяльності керівників органів і підрозділів МВС України / Проблеми сучасної психології. 2015. Вип. 27. С. 47-57.
3. Іванова О. В. Соціально-психологічна адаптація курсантів у вищому закладі освіти МВС як етап професійного становлення майбутніх співробітників пенітенціарної системи: Автореф. дис... канд. психол. наук: спец. 19.00.06 / О. В. Іванова. К., 1999. 16 с.
4. Земцова Е.М. Адаптация курсантов к обучению в военном вузе средствами преподавательского курса физики: дис. ... канд. пед. наук. Ульяновск, 2005. 303 с.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 25.04.2018)
6. Яворський С. Х. Підготовка курсантів навчальних закладів МВС до професійних дій у нетипових ситуаціях оперативно-службової діяльності: Дис... канд. пед. наук: 13. 00. 04. / Сергій Харлампієвич Яворський. О., 2004. – 223 с.

References:

1. Aksenova P. Yu. Psykholoho-pedahohycheskaia model formyrovanyia adaptatsyy kursantov k uchebno-vospytatel'nomu protsessu : dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.07 / Riazan, 2011. – 254 s.
2. Boiko-Buzyl Yu. Yu. Psykholohichniy suprovid profesiinoy diialnosti kerivnykiv orhaniv i pidrozdiliv MVS Ukrainy / Problemy suchasnoi psykholohii. 2015. Vyp. 27. S. 47-57.
3. Ivanova O. V. Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia kursantiv u vyshchomu zakladi osvity MVS yak etap profesiinoho stanovlennia maibutnikh spivrobotnykiv penitentsiarnoi systemy: Avtoref. dys... kand. psykhol. nauk: spets. 19.00.06 / O. V. Ivanova. K., 1999. 16 s.
4. Zemtsova E.M. Adaptatsiia kursantov k obucheniyu v voennom vuze sredstvamy prepodavatelskoho kursa fyzyky: dys. ... kand. ped. nauk. Ulianovsk, 2005. 303 s.
5. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 6 travnia 2015 roku «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» : ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26.05.2015 № 287/2015 // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (data zvernennia: 25.04.2018)
6. Iavorskyi S. Kh. Pidhotovka kursantiv navchalnykh zakladiv MVS do profesiinykh dii u netyповykh sytuatsiiakh operatyvno-sluzhbovoi diialnosti: Dys... kand. ped. nauk: 13. 00. 04. / Serhii Kharlamrpiievych Yavorskyi. O., 2004. – 223 s.

Чегу Т.Т.

Специфика организации служебно образовательной деятельности курсантов высшего учебного заведения МВД Украины

В статье представлены результаты исследования особенностей образовательной деятельности курсантов и взаимосвязь этих особенностей с уровнем адаптации в образовательной среде высшего учебного заведения МВД Украины. Определены основные виды адаптации, которые влияют на формирование будущего специалиста: социально-психологическая, психофизиологическая, профессиональная, педагогическая; частичная, достаточная, полная; бытовая, дидактическая, служебно-функциональная, общественная. Установлено, что адаптация – один из факторов актуализации резервных возможностей личности и ее готовности к выполнению функциональных обязанностей, развития самовыражения и самореализации деятельности в переменных социальных условиях.

Ключевые слова: *служебно-образовательная деятельность, курсанты вузов МВД Украины, адаптации.*

Tchegi T.T.

Specificity of organization of service and educational activity of cadets of higher education institution of Ministry of Internal Affairs of Ukraine

The article presents the results of a study of the features of the educational activities of cadets and the relationship of these features with the level of adaptation in the educational environment of the higher educational institution of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The main types of adaptation that affect the formation of a future specialist are identified: socio-psychological, psychophysiological, professional, pedagogical; partial, sufficient, complete; household, didactic, service-functional, public. It is established that adaptation is one of the factors of actualizing the reserve capabilities of an individual and his readiness to fulfill functional duties, the development of self-expression and self-actualization of activities in variable social conditions.

Key words: *service and educational activities, cadets of universities of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, adaptation*